

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ: ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ТЕОРІЯ ВАРТОСТІ

Доведена потреба переосмислення існуючих теорій вартості виходячи із необхідності врахування інтелектуальної складової вартості товару внаслідок трансформації структури продуктивних сил суспільства в процесі переходу до постіндустріальної економічної системи.

There was proven the necessity of rethinking the existing theories of value by taking into account the intellectual component of value due to the transformation of the society's productive forces structure in the transition to a post-industrial economic system.

Based on the classic politeconomists, neoclassics and institutionalists groundwork analysis, there was defined the economic essence of the intellectual capital as a people's capacity, using the personal factor of production, rather part of it – the knowledge and intellect, to produce objectified factors. Also, there was justified the place of an intellectual capital in a system of productive forces – its feature of simultaneous affiliation to an immaterial (as a form of individual development), as far as to a material (applied knowledge) sphere.

Due to active modern automation and robotics in manufacturing, labor as a factor of production is gradually replaced by knowledge, personal and ones materialized in means of production. Thus, there are grounds for the assumption that namely knowledge, not labor, that is present in all spheres of social production, but rather, more accurately, the productive part of knowledge – an intellectual capital is the source of the value of the goods in a post-industrial (neoindustrial) economic system. Modern economy has inherent significant share the intellectual component that participates in generating the innovative goods as the new value. Therefore, based on the above stated, the «intellectual theory of value» was empirically formulated.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, теорія вартості товару, додаткова вартість, інтелектуальна економіка, сталий розвиток, інтелектуальна теорія вартості.

Key words: intellectual capital, theories of value, surplus value, intellectual economy, sustainable development, intellectual theory of value.

Постановка проблеми. В умовах транзитивності Світової економіки, а саме: переходу до постіндустріального суспільства і, пов'язаних з ним, якісних змін в умовах господарювання, що охоплюють всі сфери і галузі суспільного виробництва, відбувається трансформація структури продуктивних сил. Інноваційна та інтелектуальна складові, при цьому, відіграють вирішального значення у перетворенні Світової економічної системи, свідченням чого виступає актуалізація теорії «інтелектуальної економіки» – такої економічної системи, де ключовим фактором розвитку матеріального і нематеріального виробництва виступають знання.

Сьогодні особливо активно відбувається проліферація економічних учень і досліджень, що стосуються економіки знань, людського та інтелектуального капіталу тощо у відповідь на «феномен цінності інноваційної продукції» – доллар, інвестований у НДР, є у вісім разів більш рентабельним, ніж доллар, інвестований у фізичний капітал [4].

Таким чином, кардинальна перебудова виробничого сектору розвинених економік Світу, постійне збільшення частки інноваційної продукції у ВВП (для розвинених країн Світу даний показник у 2016 році становив понад 40% [7]), а звідси, і альтернатива економічної структури вартості, дають підставу припустити, що знання посідають, якщо не основне, то, безумовно, чільне місце у системі факторів виробництва.

Звідси очевидно є потреба у формулюванні нової теорії вартості, що враховуватиме інтелектуальну її складову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика управління знаннями та теоретичного осмислення сутності інтелектуального капіталу знайшла своє відображення в працях таких вчених, як: Г. Беккер, Дж. Гелбрейт, П. Друкер, Л. Едвінссон, К. Гріффін, Г. Кант, М. Маллоун, К. Маркс, Ф. Махлуп, У. Петті, Д. Рісмен, А. Сміт, Р. Солоу, Е. Тоффлер, У. Хадсон, Д. Шнайдер, Й. Шумпетер, Т. Шульц, І. Крейдич, В. Семиноженко, Л. Федулова, Г. Яловий та ін.

Найважливіший доробок у формулювання теорій вартості товару внесли: У. Петі, А. Сміт, К. Маркс, Ж.-Б. Сей, Дж. Мілль, У. Джевандс, А. Маршалл, К. Менгер, Ф. Візер, О. Бем-Баверк, Д. Кларк, Дж. М. Кейнс .

Перші спроби дослідження знань в якості джерела вартості належать Т. Сакаї, автору теорії «вартості, створеної знаннями». На його думку: «Ми вступаємо в новий стан цивілізації, в якому рушійною силою є вартості, створені знаннями» [5].

Постановка завдання та мета. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування ролі інтелектуального капіталу в системі продуктивних сил суспільства як доміанти вартості товару, а завданням – емпіричне формулювання «інтелектуальної теорії вартості», заснованої на припущенні, що джерелом додаткової вартості виступають саме знання, а не праця, а сучасній економіці властива значна частка інтелектуальної складової, що приймає участь у генеруванні інноваційної продукції як нової вартості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розуміння економічної сутності інтелектуального капіталу і ролі у створенні вартості товару, належить дослідити його місце в системі продуктивних сил суспільства. Ще за часів фізіократів, вченими виділено два основних фактори виробництва – землю і робочу силу. В процесі еволюції економічних вчень і предмета економічної теорії, еволюціонує, власне, і концепція продуктивних сил: так, Ж. Б. Сей виділяє вже капітал, землю і робочу силу, Дж. Б. Кларк додає підприємницькі здібності до «Сеевої трійки», а Ф. Махлуп, вживаючи вперше термін «економіка знань», надає знанням значення головного і вирішального фактору суспільного виробництва і економічного зростання [6].

До того ж, наука і знання займають окреме місце в структурі виробництва: як форма розвитку індивіда і його соціальної свідомості, – належать до нематеріальної сфери, а в якості продуктивної сили (прикладних знань) – до матеріальної. В процесі праці, людина перетворює навколишню природу у своїх інтересах, одночасно перетворюючи і власну, внутрішню природу, накопичуючи знання і навички, що генерує суспільний розвиток. Разом з тим, революційним елементом продуктивних сил залишається уречевлений фактор суспільного виробництва – засоби виробництва, що швидко змінюються і еволюціонують з розвитком людини. Саме еволюція засобів виробництва і являє собою інновації, що стали «уречевленими знаннями». На наш погляд, саме здатність людини, використовуючи особистий фактор виробництва,

вірніше його частину, — знання та інтелект, генерувати уречевлений — інновації, і є інтелектуальним капіталом [1].

Основною функцією, покладеною його власниками на інтелектуальний капітал, є забезпечення стійкої здатності створювати додатковий продукт. Ця здатність проявляється як у посиленні ролі нематеріальних компонентів продукції (наукоємності високотехнологічного виробництва), так і, почасти активної, залежності обсягів реалізації «простого» товару від інтелектуальної складової: іміжду, брендів, репутації, компетенції співробітників, піару тощо.

Відтак, можна зробити висновок, що інтелектуальний капітал є домінантою вартості товарів сучасного наукоємного типу виробництва, джерелом додаткової вартості інноваційної продукції, а також, більшої частини товарів і послуг, реалізація яких відбувається з його використанням.

Розуміння категорії «вартість» турбує людство з давніх-давен, ще з першого формулювання Аристотелем закономірностей обміну продуктів людської праці. Генеза теорій вартості товару відбувається на фоні еволюції концепцій факторів виробництва, що пояснюється стійким взаємозв'язком розвитку продуктивних сил і відповідної переоцінки економістами структури вартості. При цьому, виділення того, чи іншого «нового» вартісного фактора може бути пов'язане не стільки з революційними змінами факторів виробництва, скільки з переосмисленням ролі конкретних факторів у створенні вартості. До прикладу: зміна «Трудової теорії вартості» У. Петі «трифакторною» Сеєвою, на наш погляд, ґрунтується на якісних змінах саме в пізнанні природи вартості, а не структури виробничих факторів.

Перехід від однієї теорії вартості до іншої характеризується намаганням людини осягнути всі елементарні частини вартості і, на жаль, жодна, окремо взята, теорія їх не описує.

Так, трудова теорія вартості, сформульована У. Петі, допрацьована А. Смітом, Д. Рікардо та іншими представниками Класичної школи бракувала розуміння двоїстої природи праці, обґрунтованої пізніше Марксом. Напротивагу, довершена К. Марксом, класична трудова теорія вартості не враховує ряду факторів та суб'єктивних складових вартості.

Наступна спроба переосмислення вартості товару економістами «нової хвилі» заснована на трифакторній моделі суспільного виробництва Ж.-Б. Сея і ідеї про те, що саме ринок є джерелом встановлення вартості товару, оскільки до потрапляння на ринок, цінність кожного предмета видається абстрактною [2]. При цьому, вартість товару створюється трьома факторами: капіталом, землею і працею, а внесок кожного фактору у вартість визначає ринок. Сеєм вперше обґрунтовується корисність товару в якості фактора вартості, проте дана його ідея не дістає конкретного аналітичного викладення.

Протиставна, хоча і, на наш погляд, достатньо логічно послідовна, маржинальна теорія вартості стає наріжною в підході до трактування категорії «вартість». Ідеї маржиналістів зводяться до граничної корисності як визначального фактора вартості товару, наголошуючи на недоцільності і неспроможності витратних теорій в розрізі оцінки споживчої поведінки економічних суб'єктів.

Революційною з точки зору максимального осягнення всієї сукупності елементарних факторів вартості стає синтетична теорія А. Маршалла, заснована на діалектичному

поєднанні Марксової і маржинальної концепцій, шляхом виокремлення «антагоністичних» елементів вартості: об'єктивного (витрат капіталу) і суб'єктивного (споживчої поведінки) як складових механізму взаємодії попиту і пропозиції. Дана теорія дістала логічного продовження формулюванням Вальрасової моделі загальної рівноваги.

Сучасний щабель розвитку продуктивних сил в процесі трансформаційних постіндустріальних змін, впровадження «нових комбінацій використання ресурсів» [8] спонукає до чергового переосмислення структури вартості виходячи з нового, інноваційного, характеру розвитку суспільства та економіки.

Еволюційна протиставність вищенаведених теорій, на наш погляд, є сумнівною, адже розвиток поглядів на фактори і структуру вартості відбувається в діалектичній єдності і, відтак, логічній послідовності. З рештою, саме така послідовність пізнання економічної сутності категорії «вартість товару» дає нам підставу стверджувати про відсутність, вірніше, не досліджність такого цільного елемента у структурі вартості, як знання.

«Усі товари, — пише Маркс, — можуть бути зведені до праці, як до того, що в них єдине» [3]. Така теза більш, ніж справедлива для рівня суспільно-економічного розвитку часів К. Маркса, проте, сьогодні праця як фактор виробництва поступово зникає у деяких сферах і галузях економіки внаслідок активної автоматизації і роботизації виробництва. Однак, людина як фактор виробництва залишається у вигляді знань, знань особистісних і уречевлених у інших продуктивних факторах.

Таким чином, можна висловити гіпотезу про те, що сьогодні таким об'єднуючим фактором для всіх товарів є знання — інтелектуальна складова вартості, оскільки, саме знання, на відміну від праці, присутні у всіх сферах і галузях суспільного виробництва, незалежно від рівня розвитку конкретних засобів виробництва.

Отже, саме знання, а вірніше, продуктивна частина знань у вигляді інтелектуального капіталу, є джерелом вартості товару в умовах постіндустріальної (неоіндустріальної) економічної системи.

Крім того, інтелектуальна теорія вартості не є запереченням синтетичної, а радше, її логічним продовженням, оскільки, інтелектуальна складова присутня у обидвох елементах вартості: об'єктивному — в якості визначального чинника науково-технічного розвитку засобів виробництва, і суб'єктивному — впливаючи на формування споживчої поведінки шляхом використання іміжду, брендів, репутації, компетенції співробітників, піару тощо.

Мультихарактерна природа знань та системна неоднорідність вирізняє їх з-поміж «традиційних» економічних факторів. Так, частина знань не може бути відокремленою від їх носія, або не піддається копіюванню, інші, навпаки, — активно і вільно тиражуються. Таким чином, з одного боку, підприємства не володіють інтелектуальним капіталом повністю — його частина належить робочій силі, покупцям, контрагентам, посередникам тощо, з іншого — зважаючи на сучасні бізнесові тенденції, коефіцієнт експлуатації носіїв інтелектуального капіталу прирівнюється (якщо не перевищує) до коефіцієнта експлуатації робочої сили часів Марксової «Теорії додаткової вартості».

Проблема аналізу економічного ефекту від використання інтелектуального капіталу впливає із проблеми його оцінки. Сьогодні, на жаль, не існує єдиного підходу, що здатен врахувати особливості економічної сутності інтелектуального капіталу і його специфічну двоїсту природу. Так, оцінці, безумовно, піддається частина, уречевлена у вигляді інновацій, разом з тим, особливої складності набуває оцінка частини

особистісної – потенціалу до генерації людиною знань і потенціалу до перетворення цих знань у інновації, інтелектуальну власність тощо.

Висновки з проведеного дослідження.

Трансформація структури продуктивних сил суспільства в процесі переходу до постіндустріальної економічної системи вимагає переосмислення існуючих теорій вартості товару в розрізі врахування інтелектуальної її складової.

За сучасної активної автоматизації і роботизації виробництва, праця як фактор виробництва поступово замінюється знаннями, особистісними і уречевленими у засобах виробництва. Таким чином, є підстави щодо припущення про те, що саме знання, на відміну від праці, що присутні у всіх сферах суспільного виробництва, а вірніше продуктивна частина знань, у вигляді інтелектуального капіталу є джерелом вартості товару в умовах постіндустріальної (неоіндустріальної) економічної системи. При цьому, інтелектуальна теорія вартості логічно еволюціонує з синтетичної, зважаючи на те, що інтелектуальна складова присутня в елементах вартості: як об'єктивному, так і суб'єктивному.

Науковою новизною дослідження є емпіричне формулювання «інтелектуальної теорії вартості товару», а також, окреслення напрямків розробки концепції оцінки інтелектуального капіталу.

1. *Єрешко Ю.О.* Економічна сутність інтелектуального капіталу як фактора інноваційного розвитку економіки / Ю.О. Єрешко // Збірник наукових праць "Економічний вісник НТУУ "КПІ" 2016 (13) – Київ: НТУУ «КПІ» ВПІ ВПК «Політехніка», 2016; 2. Історія економічних учень: Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – К.: знання, 2004. – 1300 с.; 3. *Маркс К.* Критика политической экономии / К.Маркс, Ф.Энгельс // Сочинения. . – 2-е изд. – М., 1968. – Т. 46.ч.1. – С. 256-301.; 4. *Михнева С.Г.* Интеллектуализация экономики: инновационное производство и человеческий капитал. / С.Г. Михнева // Журнал «Инновации» No1, 2003. – с.12; 5. *Сакайя Т.* Стоимость, создаваемая знаниями, или история будущего // Новая индустриальная волна на Западе: Антология / под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – 632с.; 6. *Федулова Л.І.* Економіка знань: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. НАН Україн. - К., 2009. – 600 с.; 7. Global Innovation Index: Annual Report 2016 [electronic source]: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2016-report>; 8. *Schumpeter J.* The Theory of Economic Development / J. Schumpeter. – Cambridge; Harvard, 1934